

یای معرفه و نکره و...

■ حسین مسجدی - دانشگاه اصفهان

اشاره:

بهانه نگارش این مقاله این است که سال ۱۳۷۰، در مجله آینده، مقاله‌ای از آقای مهدی افشار، تحت عنوان «یای معرفه - یای نکره» درج شده بود. (شماره فروردین - تیر، صفحه ۳۸) چون حقیر در این باره، یادداشت‌هایی داشتم، نقدی بر آن نوشتم، تا این مقوله دستوری، مبهم باقی نماند و... به هرحال چون «ادبستان» در میان افاضل و دبیران این مرز و بوم، قبول عام پیدا کرده، تصور کردم خوب است این مقاله را نیز - اگر صلاح دانستید - در آن نشریه وزین، به طبع برسانید.

مقاله «یای معرفه - یای نکره» یکی از مسائل پیچیده دستور زبان فارسی را طرح و بررسی کرده بود. اما به نظر می‌رسد که برخی از پژوهش‌های مربوط به این «ی» از دید نویسنده این مقاله مستور مانده، و یا از آن چشم پوشیده‌اند. با توجه به اینکه امروزه، در این گونه مسائل، باید از نردبان «تحقیق‌های انجام شده» سود جست، من برخی از آرای را که، در باره این «ی»، یا یک استقراء کاملتر، کسب کرده‌ام، ارائه می‌کنم.

این «ی» که در نوع خود، تنها قبل از «که» ی موصول می‌آید، بارها مورد اختلاف واقع شده، که چه نوع یایی است؟

دستورنویسان پیشین زبان فارسی، که کمتر به سیاق کلام توجه می‌کردند، کلمه‌ای را که همراه این «ی» - قبل از موصول - نوشته می‌شد، «اسم نکره» محسوب می‌داشتند. چون ظاهر آن، بیرون از جمله، تفاوتی با اسم نکره نداشت، لذا آن را به این نام خواندند. البته گاهی نیز با عنوانی دیگر نظیر «یای مجهول»، مثلاً رجوع کنید به:

دستور «الفارسیه بلا معلم»، ابراهیم فضلی (نشردارالکشف بیروت، ۱۹۴۹ م) صفحه ۴۹

می‌نویسد:

«و یغلب أن تستعمل إحدى الكلمات الآتية قبل الموصول في الجملة ۱- ياء النكرة ... الخ»
و دستور زبان فارسی؛ محمد پروین گنابادی (تهران، موسسه مطبوعاتی عطایی ۱۳۳۳ ش) صفحه ۴۸

و دستور زبان پنج استاد؛ به کوشش امیراشرف‌الکتابی (انتشارات اشرفی، ۱۳۶۳ ش) صفحات ۸۸-۹۳

و دستور زبان دری؛ عبدالحمید حمیدی (افغانستان، بی‌نا، ۱۳۴۷) صفحه ۱۱۶

و دستور زبان فارسی؛ ملک‌الشعرا بیتاب (افغانستان، کابل، حوت ۱۳۳۳، انتشارات فاکولته ادبیات) صفحه ۱۰

و دستور جاویدان؛ خزائلی - میرمیرانی (انتشارات جاویدان، چاپ اول، ۱۳۵۱ ش) صفحه ۸۷

و دستور زبان فارسی؛ دکتر دبیرسیاقتی (انتشارات زوار، چاپ ششم، ۱۳۵۲) صفحه ۱۱۴ (همه همان مطلب را تکرار کرده‌اند.)

اما پس از این، برخی دستورنویسان - چون از سوی عبارات پس از «که» ی موصول را نوعی قید و تخصیص برای اسم قبل از «که» می‌دیدند و از دیگر سو هنوز بین این اسم و اسامی نکره تمایزی قائل نبودند - این نام را مقیدتر کرده، بر آن تخصیص زدند و آن را «اسم نکره مخصوصه» نام نهادند. نگاه کنید به دستورهای: دستور زبان فارسی؛ دکتر مشکور (انتشارات مطبوعاتی شرق، ۱۳۴۰) صفحه ۴۵ و کتاب

«پیشوندها و پسوندهای زبان فارسی؛ سید محمد مصمصی (انتشارات مشعل، اصفهان، ۱۳۴۶ ش) صفحه ۳۹۹

و رساله «اسم جنس و معرفه - نکره»؛ مرحوم دکتر معین (انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۳ چاپ چهارم) صفحه ۲۳ ایشان می‌نویسد:

«ی» مورد بحث، «ی» تعریف نیست. زیرا اسم

ماقبل را معرفی نمی‌سازد. فقط از نکره بودن و ابهام مطلق بیرون می‌آورد. مثلاً وقتی که می‌گوییم کتابی که دیروز خریدیم، مفید نبود، در اینجا نام کتاب را ذکر نکرده‌ایم. و معلوم نیست کدام کتاب مراد است. اما نکره مطلق هم نیست. زیرا کتاب خاصی را من دیروز خریدم. به همین مناسبت، اطلاق «ی» نکره هم، بدان درست نیست. بهتر آنست که این نوع «ی» را علامت نکره مخصوص بنامیم.»

پس از مرحوم معین نیز دستور فارسی نویسانی که کمتر به مباحث زبان‌شناسی عنایت داشتند باز در این زمینه، قلم زدند.

از بررسی دستورهای فارسی، می‌توان پی برد که آنها رفته رفته به «تعریفی» که در جمله‌های نظیر مثال مرحوم معین، پس از «که» ی موصول، برای اسم پیش از آن ایجاد می‌شد، توجه کردند و برخلاف نظر مرحوم معین و مانند نویسنده مقاله «ی معرفی» در مجله آینده، دریافتند که این «ی» و اسم پیش از آن، نمی‌تواند با این «تعریف»، ناشناخته باشد. بنابراین نام این «ی»، درست برعکس شد و از این پس «یای تعریف» خوانده شد. برای اینکه بدانید قبل از آقای مهدی افشار هم این نام، بر جبین این «ی» خورده بود، دستورها یا مقوله‌های دستوری متأخرتر را که کمتر جنبه زبان‌شناسی دارند بنگرید.

مثلاً آقای دکتر خطیب رهبر، در تصحیحات و تألیفهای خود همه جا، این «ی» را، یای تعریف نامیده است، نگاه کنید به گلستان مصحح ایشان، صفحه ۲ و نیز تاریخ بیهقی مطبوع ایشان، صفحات ۶۲۳ و ۶۷۴ پیش از ایشان نیز برخی از دستورنویسان مستشرق، این «ی» را به همین نام خوانده بودند. مثل دارمستر، زالمان و شوکفسکی (به نقل از رساله «اسم جنس و معرفه - نکره» صفحه ۲۳)

اما نیت من، تنها طرح فضل تقدم این نامگذاری نبود. بلکه نکات دیگری را نیز می‌خواهم یادآوری کنم.

نخست آنکه بعضی از دستور زبانهای معتبر دیگر، به منحصر به فرد بودن این «ی» پی بردند و نام علی حده‌ای، برای آن برگزیدند. یکی از این رساله‌ها، دستور زبان (در نوع خود) بسیار دقیق و عالمانه و گمنام «نهج الادب» است که دهها سال قبل در باره این «ی» صفحه ۳۳۰ نوشت: (نجم الفنی خان، به اهتمام کیسری داس، لکهنو، ۱۹۱۹) «در فارسی، اسم موصول... اسمی باشد نکره، که یای تحتانی مجهول به آن لاحق شود. مثل: کسی که عقل دارد، سخن من، گوش کند... و چون آن «ی» باصله، در ترکیب صفت ملحق به خود افتد، لهذا به یای صفت و به یای توصیفی هم موسوم گردد.»

و نیز رجوع کنید به دستور زبان فارسی؛ صادق امین مدنی (انتشارات سهامی عام، ۱۳۶۳ ش) صفحات ۱۸۵ و ۲۵۹، این «ی» را یای توضیحی می‌نامد.

برای پرهیز از این گونه اختلافات، می‌توانیم این «ی» را: «یای موصول» یا «یای ویژه موصول» بنامیم. تا اشکالهای قبلی پیش نیاید و نیز منحصر بودن آن نیز حفظ گردد.

البته این اسم نیز از نگارنده نیست. بلکه عده‌ای از ارباب دستور زبان فارسی، نیز به آن اشاره کرده‌اند. مثلاً نگاه کنید به: دستور زبان فارسی؛ دکتر خانلری

(انتشارات توس، ج چهارم، ۱۳۶۳) صفحه ۲۴۵ دستور خود می‌نویسد:

«این، یای موصول است که در حکم صفت اشاره است. و هم از حیث اصل وریشه و هم از حیث معنی و مورد استعمال، بکلی غیر از یای نکره است»

و نیز دستور زبان سودمند؛ دکتر علی مرزبان‌راد (انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۸ ش) صفحه ۱۰۳ (که ایشان این «ی» را، حرف مقدمه موصول نامیده) در تأیید مطلب دکتر خانلری باید بگویم، حقیقتاً، از دیدگاه تاریخی - تطبیقی نیز، میان این «ی» توصیفی موصولی و «ی» نکره تفاوت بسیاری است. چون «ی» توصیفی در فارسی میانه، به صورت «آ» به کار می‌رفته در صورتیکه، «ی» نکره «ēw» بوده، که از واژه «aiva» در فارسی باستان - به معنی «يك» اشتقاق یافته است. این مطلب را دکتر معین نیز به گونه‌ای دیگر، مختصرتر در رساله «اسم جنس و معرفه نکره» صفحه ۱۹ تذکر داده‌اند.

یای موصول تسمیه ایست جامع و مانع. در ساختار موصولی ما به دو گونه متفاوت موصول برمی‌خوریم. به دو بیت زیر توجه بفرمایید:

۱- سپاهی که عاصی شود برامیر
ورا تا توانی به خدمت مگیر
۲- من که ملول گشتمی از نفس فرشتگان
قال و مقال عالمی می‌کشم از برای تو
در زبان‌شناسی امروز، جمله‌های پایه، در دو بیت بالا، به ترتیب زیر است.

۱- سپاه را تا توانی به خدمت مگیر.
۲- من، قال و مقال عالمی، می‌کشم از برای تو. و بنابراین جمله‌های پس از «که» ی موصول، جمله‌های پیرو هستند. در هر دو بیت، کلمه‌های قبل از «که» را هسته جمله پایه می‌نامند. با توجه به این مطالب، پر واضح است که ابهام کلمه «من» در بیت دوم، بسیار کمتر از کلمه «سپاه» در جمله اول است. و با این قاعده، عبارت موصولی پس از «سپاه»، توصیف آن است در حالی که عبارت پس از «من» فقط توضیحی برای آن بی‌باشد. پس بنا بر مطالب بالا باید نتیجه گرفت، «ی» موصول، تنها در جملات موصولی توصیفی بکار می‌رود و نه توضیحی. چون هسته در جملات موصولی توصیفی، نکره است و در جمله‌های موصولی توضیحی، معرفه.

در پایان نکته‌ای را لازم به ذکر می‌بینم. در برخی از دستور زبانهایی که در دهه‌های اخیر طبع شده، بعضاً مبحث موصول نادیده گرفته شده و نامی از این مقوله در آنها نیست. آنهم بیشتر به بهانه علم زبان‌شناسی و اینکه از نظر این دانش، این مبحث می‌تواند در مقوله «ربط» درآید. در حالیکه اگر عنایتی به دستور زبان تطبیقی یا: Comparative grammar شود - که از اتفاق نخستین مدعیانش علمای زبان شناسند - می‌بینیم که مبحث موصول، در همه زبانهای دنیا، قابل تطبیق و مقایسه است. حتی برخی از خصایصش نیز، مشترک است مثلاً همین «ی» پیش از موصول که کلمه پیش از خود را تبدیل به نکره یا شبیه آن می‌سازد. در زبان عربی نیز قبل از موصولات یا جملات وصله، غالباً کلمه‌های نکره واقع می‌شود،

مانند:

دَمَعَةٌ جَرَّتْ... که ترجمه می‌شود: اشکی که جاری شد.

مؤسسه آموزشی رهنمای دانش

کتاب و نوار

زبانهای زنده دنیا را در مدتی کوتاه با هزینه مناسب با استفاده از جدیدترین دوره های کتاب و نوار این مؤسسه در منزل فراگیرید
 داوطلبان شهرستانها با ذکر مشخصات تحصیلات خود مکاتبه فرمائید. دکتر فاطمی ساختمان ۲۹ طبقه ششم کدپستی ۱۴۳۱۶ تلفن ۶۲۸۶۳۱-۹۸۸۳۶۱

لجب فاه

تلفنی آگهی می پذیرد

۳۱۵۰۸۶-
۳۱۱۲۱۵-۳۲۸۳۵۰

شرکت کتاب و نوار

زبانسرا

آموزشگاههای زبان، مهدکودکها و علاقه مندان به فراگیری زبان جدیدترین دوره های آموزش زبانهای زنده دنیا با نوار تهران - خیابان انقلاب اول وصال شیرازی بلاک ۲۷
 تلفن: ۶۴۶۲۶۱۲

پیانو آکبند

با گارانتی و خدمات بعد از فروش
 مدل ۹۲ در رنگها و مدلهای مختلف ۷۴۲۱۳۳۸

قابل توجه علاقمندان
 نشریات خارجی

هنری

علمی

آدرس کلیه مجلات دنیا شامل هزاران آدرس نشریات -
 اشتراك مجانی (GRATIS)

تهران صندوق پستی ۱۱۳۶۵-۵۴۹۵

تلفن ۷۴۱۱۵۲۷

از هم اکنون بفکر موفقیت خود در کنکور باشید!
 کاملترین و گویاترین

جزوه های آموزشی

از معروفترین و برجسته ترین استادان و دبیران کنکور تهران

پزشکی

کنکور

فنی مهندسی، اقتصاد هنر

- * ۱۰ بار کنکور آزمایشی رایگان
- * آموزش برنامه ریزی تحصیلی و روش مطالعه رایگان
- * ۲۰ سال کنکور ایران با روش موضوعی
- * رفع کلیه اشکالات درسی تا زمان کنکور رایگان
- * تستهای برگزیده از کنکور و دانشگاههای معتبر جهان رایگان
- * تدریس خصوصی و نیمه خصوصی تکدرس و کلیه دروس کنکور
- * آموزش زبان های خارجی با کتاب، فیلم، نوار و استاد تماس و مشاوره همه روزه حتی تعطیلات:

۶۳۹۴۰۷-۸۵۱۶۴۲

آدرس برای مکاتبه:
 تهران - صندوق پستی ۴۱۸۳-۱۵۸۷۵ پیک بویا

کلیه خدمات انواع ارگ و پیانو
 تضمینی در اسرع وقت ۶۳۸۷۷۶

آموزشگاه آزاد دخترانه
 تکدرس اول تا چهارم

نوبنی کنکور نوبنی

تهران نو بعد از ۳۰ متری
 نارمک ایستگاه بهلال حبشی

۳م زمستان
 صبح و عصر
قائم

تلفن ۷۴۱۱۸۷۸

ضمناً دبستان غیر انتفاعی پسرانه قائم از کلاس اول تا پنجم صبحها ثبت نام میکند

بسمه تعالی

«اولین سمینار مشارکت اجتماعی زنان»

توسط کمیسیون بانوان استان تهران و گروه علوم انسانی - اجتماعی جهاد دانشگاهی دانشگاه شهید بهشتی از تاریخ ۱۴ الی ۱۶ دی ماه سال ۱۳۷۱ حول موضوعات زیر برگزار می گردد:

الف - نقش زن در امور اقتصادی جامعه:

- ۱- بررسی نقش و جایگاه زنان در اقتصاد کشاورزی و روستایی
- ۲- بررسی نقش و جایگاه زنان در تشکیلات اداری کشور (شهری - روستایی) امور آموزشی - امور اداری و خدماتی
- ۳- نقش زن در توسعه اقتصادی، اجتماعی کشور
- ۴- موانع نظری و عملی افزایش مشارکت زنان در فعالیتهای اقتصادی (موانع مذهبی، سنتی، زیستی، اجتماعی، فرهنگی و...)
- ۵- بررسی راههای افزایش مشارکت اقتصادی زنان در جامعه (روستایی و شهری)

ب - مبحث حقوق:

- ۱- مطالعه سیر تاریخی و تطبیقی حقوق زن
- ۲- حقوق زن در محدوده خانواده و سیر تحول آن (با تاکید بر بررسی تاثیر آن در مشارکت اجتماعی زنان)
- ۳- قوانین حمایتی خاص وضع شده برای زنان (حمایت از زنان شاغل، خانه دار، کارگر و...)
- ۴- زن از دیدگاه قوانین کیفری
- ۵- نقش و رسالت حقوق در افزایش مشارکت اجتماعی زنان

ج - مبحث سیاست:

- ۱- بررسی کیفیت مشارکت سیاسی زن در جوامع سنتی و جوامع در حال گذرا با تاکید بر ایران
- ۲- بررسی کیفیت مشارکت سیاسی زن در جوامع پیشرفته و توسعه یافته و مقایسه آن با جوامع توسعه نیافته.

د - مبحث تاریخی:

- ۱- نقش و جایگاه زن در دوره قاجار
- ۲- نقش و جایگاه زن در دوره پهلوی تا انقلاب اسلامی
- ۳- مبحث جامعه شناختی:
- ۱- سیر تحول خانواده در ایران
- ۲- اثرات صنعتی شدن بر روی مقام و موقعیت اجتماعی زن ایرانی
- ۳- تصویر زن در ادبیات
- ۴- بررسی فعالیتهای فرهنگی زنان در ایران پیش و بعد از انقلاب

اسلامی (مقاطع ۱۳۵۷-۱۳۴۲) (۱۳۷۱-۱۳۵۷) و - بررسی

فعالتهای هنری زنان (در عرصه های سینما، تئاتر، شعر،

موسیقی، نقاشی و... در قبل و بعد از انقلاب اسلامی):

ز - تصویر فعالیتهای زنان در جراید، کتب و رسانه های

ایرانی

ح - بررسی گوناگونی های جغرافیایی و تاثیر آن بر نقش و جایگاه زنان (اقوام، استانها، خرده فرهنگها، مناطق بومی

و آب و هوایی و...)

ط - مبانی معرفتی مربوط به زنان:

- ۱- بررسی جایگاه و نقش زن در اندیشه و تفکر اسلامی و نقد آن (بررسی مبانی شناختی در قرآن - بررسی دیدگاههای مثبت و منفی نسبت به زنان در روایات و احادیث اسلامی و تفاسیر)
- ۲- زن از دیدگاه قانون اساسی و حضرت امام (قدس سره)

۳- نقد و بررسی آراء روان شناسان و زیست شناسان درباره زن

از کلیه محققین و پژوهشگران علاقمند و صاحب نظر دعوت می شود تا در صورت تمایل به ارائه مقاله علمی در موضوعات اعلام شده خلاصه آنرا حداکثر تا تاریخ ۷۱/۹/۱۵ به دبیرخانه سمینار، واقع در دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق، طبقه همکف گروه علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی کدپستی ۱۹۸۳۴ ارسال نمایند.

جهت اطلاع بیشتر با تلفنهای ۲۱۴۱۴۵۸-۲۹۴۸۸۴ تماس حاصل فرمائید.

دبیرخانه سمینار